

עיבור השנה בזמן הסנהדרין ואחריה

חיים שטרנבוך

כידוע, אורכה של שנת ירח הוא 354 יום בקירוב, ואורך שנת חמה הוא 365 יום בקירוב. מועדי ישראל נקבעים לפי חודשי הירח, אך לגביהם נודעת גם חשיבות רבה לעונות השנה ולשנת החמה. חג הפסח חייב להיחגג באביב. בתורה כתוב שחג הפסח מתחיל בחמישה עשר בחודש הראשון, ושהוא נקרא 'חג האביב'. גם חג הסוכות, החל לפי התורה בחמישה עשר לחודש השביעי, מתייחס אל העונות החקלאיות, בהיותו מכונה בתורה 'חג האסיף'. מאן שהתורה הקפידה על כך שהחגים ייקבעו לפי שני הלוחות: לפי לוח הירח – בקבעה חגים אלו באמצע חודשי הלבנה, ולפי לוח החמה – שכן החגים מתייחסים אל עונות השנה, ואלו נגזרות משנת החמה.¹

אילו קבענו את השנה כשנים עשר חודשי לבנה, שבכל אחד מהם 29-30 יום, לאחר כתשע שנים היה נודד חג הפסח אל החורף. ולא יכלנו לשמור את חודש האביב, כפי שמצווה אותנו התורה.² לכן הצטוינו לעבר את השנים כלומר, להוסיף אחת לשנתיים-שלוש חודש לשנת הירח. כך מתאזנות עונות השנה, המושפעות משנת החמה, עם שנת הירח.³

במאמר שלפנינו נבאר אחדות מן המצוות הקשורות לקידוש החודש ולעיבור השנים, נבדוק עד מתי קידשו חודשים על פי בית דין, וננסה לעמוד על טיבו של הלוח העברי ולהתחקות אחר תולדותיו. נבקש לתאר

1 ראו הרמב"ם, **משנה תורה**, תחילת הלכות קידוש החודש.

2 דברים טז, א.

3 יצוין כי למרות העיבור קורה שלפי הלוח שלנו פסח אינו חל באביב; ואכן הפני יהושע, ראש השנה כא ע"א אומר שבזמן שקידשו על פי ראייה הקפידו מאוד שכל החגים יחולו בהתאם לעונות השנה, אבל לאחר שנקבע הלוח מיסודו של הלל בנו של ר' יהודה נשיאה, אין חוששין כלל לעניין התקופות ואין להתחשב במזג האוויר וחילופי העונות, כיון שהדבר אינו אפשרי.

ולהסביר את המחלוקת באשר לקביעת החדשים והמועדים שהתרחשה בתקופת הגאונים, והייתה לאחת המחלוקת הגדולות בין חכמי ארץ ישראל לחכמי בבל.⁴

א. המצווה

המצווה הראשונה שנצטוונו במצרים היא מצות קידוש החודש. כך אומר ה' אל משה ואל אהרן: "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם ראש חודש ראשון הוא לָכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (שמות יב, ב). הרמב"ם בספר המצוות כולל במצווה זו גם את החובה לעבר שנים.⁵ על בית הדין הגדול שבירושלים מוטל לקדש כל חודש בזמנו בראיית עדים, ולעבר את השנים, כשיש צורך בכך. הרמב"ן מביא את שיטת בעל 'הלכות גדולות', שלפיו מצוות קידוש החודש ומצוות עיבור השנים הן שתי מצוות נפרדות.⁶

על יסוד המצווה כתב בעל 'ספר החינוך':

כדי שיעשו ישראל את מועדי ה' בזמנם. ואם לא נקדש את החודש בזמנו, מועדי ישראל לא יהיו בזמנם הנכון, כי הם תלויים בחודשי הלבנה.

(ספר החינוך, מצווה ד)

את השנים יש לעבר, כאמור, כדי לאזן בין שנת הלבנה ובין שנת החמה, שבין אורכיהן מתקיים הפרש של 11 יום.

ב. עיבור השנים וקביעת החדשים והשנים

אין בידינו מידע רב על המצב בזמן הסנהדרין. איננו יודעים אם ההחלטה בדבר עיבור השנה הייתה פשוטה או שמא לווה התהליך בדיונים מתמשכים ובמשא ומתן. אזכיר מקרים אחדים של מחלוקות שתועדו בעניינים אלו:

1. מחלוקות סביב מועד עיבור השנה וסביב קידוש החודש

הגמרא מספרת על שלושה דברים שעשה חזקיהו המלך, שחכמים לא הודו לו לגביהם.⁷ אחד מן המעשים הללו היה עיבור השנה בחודש ניסן⁸ (או ביום האחרון של חודש אדר, יום שיכול היה כבר להיות ראש חודש ניסן).⁹ חכמים לא קיבלו זאת, משום שאין מעברים את השנה בניסן.¹⁰

4 נושאים הקשורים בלוח העברי נדונו מזוויות שונות בכרכים הקודמים של **חידושי תורה** NDS@: ראו אברהם ודב פופקו, "לא אדו הראש" – עיון בשיטת הרמב"ם בקביעת יום ראש השנה", גיליון 8 תשס"ח, עמ' 23-31; שלמה גרינבוים, "ברכת החמה – ברכה הנאמרת פעם ב-28 שנה", גיליון 10, עמ' 195-208.

5 מצווה קנג.

6 בהשגותיו לספר המצוות, שם.

7 פסחים נו ע"א.

8 רש"י שם ד"ה עיבר ניסן בניסן.

9 **משנה תורה**, הלכות ביאת מקדש פ"ד ה"ח.

10 בתחילת פרק ל בדברי הימים ב' מסופר על קרבן פסח שהקריבו בשנה הזו. עיינו בפירוש הרד"ק שם.

לגבי קידוש החודש מפורסמת המחלוקת בין רבן גמליאל ור' יהושע.¹¹ בעת שכיהן רבן גמליאל כנשיא הסנהדרין, קבעו בה כי ראש השנה יחול ביום שונה משל מועד ראש השנה שעלה מחשבונו של ר' יהושע. כדי שלא יוטל ספק בישראל לגבי המועדים, גזר רבן גמליאל על ר' יהושע שיבוא אליו ביום שבו חל יום הכיפורים לפי חשבונו במעותיו ובמקלו, כך שהכול יראו כי ר' יהושע ביטל דעתו לפני הכרעת הסנהדרין בראשותו של רבן גמליאל.

2. עיבור השנה וקידוש החודש בחוץ לארץ

בגמרא מסופר:

מעשה ברבי מאיר שהלך לעבר שנה בעסיא ולא היה שם מגילה וכתבה מלבו.
(מגילה יח ע"ב)

מצינו שאף ר' עקיבא ירד לנהרדעא לעבר שנה.¹² התוספות שם מזכירים בשם הירושלמי, כי אף ירמיהו, יחזקאל וברוך בן נריה יצאו מן הארץ ועיברו את השנה מחוצה לה. כך מספרת הגמרא:

כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה, היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ.

שגרו אחריו שני תלמידי חכמים, רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל.

כיון שראה אותם, אמר להם: למה באתם?

אמרו ליה: ללמוד תורה באנו.

הכריז [עליהם]: אנשים הללו גדולי הדור. הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש [...]

התחיל הוא מטמא, והם מטהרים. הוא אוסר, והם מתירים.

הכריז עליהם: אנשים הללו של שוא הם, של תהו הם.

אמרו לו: כבר בניית, ואי אתה יכול לסתור. כבר גדרת, ואי אתה יכול לפרוץ.

אמר להם: מפני מה אני מטמא, ואתם מטהרים? אני אוסר, ואתם מתירים?

אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ.

אמר להם: והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ.

אמרו לו: הנח רבי עקיבא, שלא הניח כמותו בארץ ישראל.

אמר להם: אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל.

אמרו לו: גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים, והם שגרונו אצלך. וכן אמרו לנו: לכו ואמרו לו

בשמנו: אם שומע – מוטב, ואם לאו – יהא בנדוי.

(ברכות סג ע"א-ע"ב)

מפשטות דברי הגמרא משתמע כי חניניה נהג לקדש חדשים ולעבר שנים כמה שנים בחוץ לארץ, ואף נראה כי בתחילת דרכו לא היו בארץ ישראל תלמידי חכמים שהיו ראויים לקדש חדשים ולעבר שנים, אבל כשגדלו תלמידי החכמים בארץ ישראל הוא נדרש להפסיק בכך, וכנראה בעקבות אותו מפגש חדל לקדש חדשים ולעבר השנים.

11 משנה, ראש השנה פ"ב מ"ט.

12 יבמות קטו ע"א.

מהגמרא הזו לומדים התוספות שם, כי רק אם לא נותר תלמיד חכם בעל שיעור קומה דומה בארץ ישראל, מותר לעבר בחוץ לארץ, וכי כך היה לגבי ר' עקיבא ור' מאיר; הגמרא אומרת שר' חייא בר זרנוקי ור' שמעון בן יהוצדק יצאו לעסיה לעבר שנים.¹³ לפי התוספות כוונת הגמרא היא שהם חיטבו שם את חשבונות העיבור, ולא עיברו את השנה בפועל, שכן בימיהם חי בארץ ישראל ר' יוחנן, שהיה גדול מהם. התוספות מוכיחים זאת גם מתוך כך שהשנה הייתה שנת שמיטה, ואין מעברין את השנה בשמיטה.

וכך פוסק הרמב"ם:

אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל, שנאמר "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". ואם היה אדם גדול בחכמה, ונסמך בארץ ישראל, ויצא לחוצה לארץ, ולא הניח בארץ ישראל כמותו, הרי זה מחשב וקובע חדשים ומעבר שנים בחוצה לארץ. ואם נודע לו שנעשה בארץ ישראל אדם גדול כמותו, ואין צריך לומר גדול ממנו, הרי זה אסור לקבוע ולעבר בחוצה לארץ. ואם עבר וקבע ועיבר, לא עשה כלום.

(משנה תורה, הלכות קידוש החודש פ"א ה"ח)

ג. עד מתי קידשו על פי ראייה?

מן הציטוטים מהגמרא שהבאנו עולה שגם לאחר חורבן הבית קידשו את החודש על פי ראיית הירח, שכן ר' עקיבא, שהיה רבו של ר' מאיר,¹⁴ חי בזמן חורבן בית המקדש,¹⁵ ואילו ר' מאיר חי אחרי החורבן.¹⁶

בידינו מקורות נוספים לכך שהחודש קודש על פי הראייה גם לאחר החורבן:

התוספות במסכת חגיגה מתייחסים אל פיוט של ר' אלעזר הקליר, ומזהים אותו עם התנא ר' אלעזר בר' שמעון בר יוחי, שהיה תלמידו של ר' עקיבא.¹⁷ הם כותבים כי בזמנו עדיין קידשו על פי ראייה, שכן ר' אלעזר הקליר כתב קרוב"ץ רק ליום הראשון.¹⁸

לפי דברי הרמב"ם בהלכות קידוש החודש, עדיין קידשו את החודש על פי הראייה בימיהם של האמוראים:

ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה? מסוף חכמי הגמרא בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע. אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין.

(שם, שם פ"ה ה"ג)

13 סנהדרין כו ע"א.

14 ראו יבמות סב ע"ב.

15 כידוע היה ר' עקיבא חתנו של כלבא שבוע מעשירי ירושלים בעת החורבן. ראו נדרים נ ע"א; גיטין נו ע"א. בסוף מסכת מכות מסופר על ר' עקיבא שצפה במקום המקדש לאחר חורבנו.

16 רש"י חולין ו ע"ב ד"ה את בית שאן.

17 תוספות חגיגה יג ע"א ד"ה ורגלי החיות כנגד כולם.

18 נראה שכונת התוספות היא ליום הראשון של ראש השנה, משום שבשאר המועדים מקיימים בארץ ישראל רק יום אחד של יום טוב גם אחרי קביעת הלוח.

ה'אור שמח' מסביר מדוע מזכיר הרמב"ם דווקא את אביי ורבא, בני הדור הרביעי לאמוראי בבל.¹⁹ הוא מזכיר כי מסופר שרבא ישב יומיים בתענית ביום הכיפורים.²⁰ לולא קידשו על פי הראייה, לא היה צורך לצום יומיים. הגמרא אומרת שכאשר תשעה באב חל בערב שבת, מותר לכבס ביום חמישי, ומי שלא כיבס ביום חמישי רשאי לכבס ביום שישי מן המנחה ולמעלה.²¹ אביי היה מקלל את מי שרחץ בגדיו בתשעה באב שחל ביום שישי; לפי הלוח הקבוע שלנו לא ייתכן שתשעה באב יחול ביום שישי. מכאן לומד ה'אור שמח' שבזמן אביי קידשו עדיין על פי ראייה.

ד. הלוח הנוהג היום

1. מי תיקן את הלוח?

לפי ספר החינוך, קידשו את החודש על פי ראייה עד זמנו של ר' הלל הנשיא, שהיה "גדול בדורו ונסמך בארץ ישראל, והיה בן בנו של רבי יהודה הנשיא".²² ר' הלל זה הוא שתיקן את חשבון העיבור, כלומר את הלוח החדשים והשנים המעוברות מזמנו ולעתיד, עד שיבוא אליהו. אף הרשב"א כתב הזכיר מסורת זו, שהלוח תוקן על ידי הלל בנו של ר' יהודה הנשיא, וציין כי אין הוא יודע את מקורה.²³ כך כותב הרמב"ם:

אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעין על פי הראיה ובזמן שאין שם סנהדרין קובעין על פי החשבון הזה, שאנו מחשבין בו היום ואין נזקקין לראיה. (שם, שם הלכות א וב)

לדבריו הלוח הוא הלכה למשה מסיני. מסיני נאמרה ההלכה שאם אין סנהדרין – יש לנהוג לפי הלוח. הרמב"ן בספר המצוות חולק עליו, וטוען כי לא מצינו בשום מקום שמקור הלוח הזה הוא הלכה למשה מסיני. אף הוא מייחס את תיקון חשבון זה להלל, שהוא ש"תיקן את החשבון הזה, והוא קידש את כל החדשים והשנים עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן".²⁴

19 **אגרת רב שרירא גאון**, פרק יז, אמוראי בבל, הדור הרביעי.

20 ראש השנה כ ע"א.

21 תענית כט ע"ב.

22 **ספר החינוך**, מצווה ד.

23 **שו"ת הרשב"א** ד ס' רנד.

24 המהר"י בירב רצה לחדש את הסמיכה. אחת מהשלכותיה הייתה קידוש החודש על פי ראייה. מניסוחו של הרמב"ן עולה כי אין כוח ביד מאן דהו לשנות את קביעת החדשים והשנים מחשבון הלוח הנוהג עד ביאת גואל צדק. ראו דיון מקיף על קידוש החודש והלוח העברי אצל הרב מ"מ כשר, **תורת שלמה**, שמות יב, ב.

2. האם קידשו על פי הלוח בזמן הסנהדרין או על פי ראייה? מחלוקת רס"ג והרמב"ם

לפי רב סעדיה גאון התחשבו בלוח שבידינו בקביעת החדשים ובעיבור השנים גם בזמן הסנהדרין, ולא על פי ראייה.²⁵ לדבריו, הגעתם של העדים לבית הדין בזמנו של רבן גמליאל לא באה אלא כדי להוציא מדעתם של צדוקים ובייתוסים, שלא הסכימו עם חישובי הלוח של החכמים. רבנו בחיי מביא את דברי רבנו חננאל, הסובר כרב סעדיה גאון.²⁶

כפי שראינו בסעיף הקודם, לפי הרמב"ם, בזמן הסנהדרין קידשו על פי ראייה, והלוח לא היה רלוונטי כלל. וכך כותב הרמב"ם על דברי רב סעדיה גאון:

ואני תמיהה מאדם יכחיש ראות, ויאמר כי דת היהודים אינה בנויה על ראיית הלבנה אלא על חשבון בלבד, והוא מאמין באלו הכתובים כולם.
(פירוש הרמב"ם למשנה, ראש השנה פ"ב מ"ז)

א) ראיות לדעת רס"ג

רבנו חננאל מביא כמה ראיות לשיטת רב סעדיה גאון:

ראשית, בארבעים השנה שבהן נדדו בני ישראל במדבר, הם היו נתונים בתוך הענן. בתקופה זו ישראל לא ראו חילופי יום ולילה ולא יכלו להבחין בחידוש הירח. מכאן שקידשו על פי הלוח.

שנית, בבריחתו של דוד המלך משאול נאמר: "וַיְהִי כִּמְחַרְת הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וַיִּפְקֹד מְקוֹם דָּוִד" (שמואל א' כ, כז). כלומר, מקומו של דוד נפקד ביום השני של ראש חודש. אילו קידשו אז על פי ראייה, לא היו יומיים ראש חודש.

ב) דעת רס"ג – קושיות מן המשנה ותירוציהן

אחד מעקרונות הלוח קובע "לא אד"ו ראש". משמעותו של כלל זה היא שאם המולד נופל כך שראש השנה יחול בימים ראשון, רביעי או שישי, דוחים את ראש השנה למחרת. מעיקרון זה משתלשל גם הכלל "לא בד"ו פסח", כלומר שפסח לא יחול בימים שני, רביעי ושישי.²⁷

אם נקבל את דברי רב סעדיה גאון, שלפיהם הקפידו תמיד על כל כללי הלוח, קשות המשניות הבאות, המתייחסות לשנים שבהן אין מקפידים על הכללים האלו:

- המשנה מדברת על האפשרות שבה חל י"ד באדר להיות בשבת.²⁸
- המשנה במסכת סוכה מדברת על הושענא רבה, 'שביעי של ערבה' החל להיות בשבת.²⁹

25 עיינו אצל ר' נפתלי צבי יהודה ברלין, **העמק שאלה**, ויקהל כב.

26 רבנו בחיי לשמות יב, ב ד"ה החודש הזה לכם.

27 **שולחן ערוך**, אורח חיים ריש סי' תכת.

28 משנה, מגילה פ"א מ"ב.

29 שם, סוכה פ"ד מ"ג.

• ר' ישמעאל אומר כי כאשר מובא העומר בשבת, הוא בא משלוש סאה.³⁰ יום הבאת העומר אינו יכול לחול בשבת לפי הלוח הקבוע.

• המשנה מתייחסת ליום הכיפורים שחל בערב שבת, ואומרת:

חַל לְהִיּוֹת עֶרֶב שֶׁבֶת, שְׁעִיר שָׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים נֶאֱכָל לְעֶרֶב, הַבְּבֻלִיִּים אוֹכְלִין אוֹתוֹ כְּשֶׁהוּא חַי, מִפְּנֵי שְׂדֵעֲתָן יָפָה.

(משנה, מנחות פ"א מ"ז)

• המשנה אומרת שכאשר תשעה באב חל בערב שבת אין משלימין את הצום.³¹

כל המקרים הללו אינם אפשריים לפי הלוח הנשען על העקרונות שבידינו. שני תירוצים נאמרו ליישוב המשניות עם דעת רב סעדיה גאון:³²

א. המשניות הללו תואמות את דעת אחרים, הסוברים שאין בין ראש השנה לראש השנה אלא ארבעה

ימים בלבד.³³ ומכאן שאם ראש השנה בשנה מסוימת חל ביום שלישי, בשנה הבאה הוא יחול בשבת.

ב. יש לראות במשניות הללו דיון תיאורטי בלבד, ולא תיאור של דבר מה שהתרחש או יתרחש במציאות.

תירוץ זה הולם את כל הדוגמאות, חוץ מאשר את המשנה המתעדת כיצד בפועל אכלו את שעיר

החטאת של יום הכיפורים בשבת, כשהבשר לא היה מבושל. על קושיה זו יענו הנוקטים את גישתו

של רב סעדיה גאון, שאכן אירעו מקרים שבהם קידשו את החודש שלא לפי הכללים, כלומר שלא כפי

הראוי. יש לציין כי קידוש החודש תקף, גם אם במהלך החישוב התרחשה טעות, כפי שנדרש הכתוב

החסר במלה 'אתם' בפסוק:

"מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי" (ויקרא כג, ג):
"אתם" אפילו שוגגין, "אתם" אפילו מוטעים...

(ספרא אמור פרשתא ט)

ג מחלוקת רס"ג והרמב"ם וגרסת הגמרא

את המחלוקת בין הרמב"ם ורב סעדיה גאון יש לתלות בגרסת הגמרא המתייחסת למשנה:

אין פוחתין משה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש

השנה. [...] אמר ליה רבינא לרב אשי: הני ששה שבעה הוו דהא איכא דצפרא דתלתא בשבתא...

(מנחות מט ע"ב)

לפי גרסה זו, ראש השנה עשוי לחול ביום ראשון ושני, והגמרא שואלת לגבי יום שלישי בבוקר. לשיטת

הרמב"ם אין הדבר קשה, שכן כשקידשו את החודש על פי ראייה, יכול היה ראש השנה לחול ביום ראשון,

אך לשיטת רב סעדיה גאון קשה הדבר. אולם קיימת גרסה אחרת, שלפיה מתייחסת שאלת הגמרא ליום

ראשון בבוקר, חד בשבתא. לפי גרסה זו חל ראש השנה בימים חמישי ושישי, והיא הולמת את סברת רב

סעדיה גאון, שלפיה לעולם לא חל ולא יחול ראש השנה ביום ראשון.³⁴

30 שם, מנחות פ"א מ"א.

31 שם, תענית פ"ב מ"י.

32 תורה שלמה בא ג.

33 ראש השנה ו ע"ב.

34 שתי הגרסאות הללו מובאות ברש"י על אתר ד"ה דהאיכא דחדא בשבתא, וכן בתוספות ד"ה אית דגרסי.

שמואל, שהיה בקי במולד הלבנה³⁶ ובסדר המזלות, רצה לתקן לוח רב שנתי עבור בני הגולה. ואמר:

יכלנא לתקוני לכולה גולה [=יכול אני לתקן (לוח) לכל הגולה].
אמר ליה אבא אבוה דרבי שמלאי [=אביו של רבי שמלאי] לשמואל:
ידע מר האי מילתא דתניא בסוד העיבור נולד קודם חצות או נולד לאחר חצות?
[האם אתה מבין את מה שאמרו חכמים בסוד העיבור, אם המולד היה קודם חצות או לאחר חצות?]
אמר [שמואל] ליה [=לו, לאבא, אביו של רבי שמלאי]: לא.
אמר ליה: מדהא לא ידע מר, איכא מילי אחרניתא דלא ידע מר [=מכך שאינך יודע זאת, יש בוודאי גם דברים אחרים שאינך יודע].
(ראש השנה כ ע"ב)

רבנו חננאל מפרש כי שמואל טען שהוא מכיר את כל החשבונות, ועל כן הוא יכול לדעת איזו שנה ואיזה חודש צריכים להתעבר עד ביאת הגואל ושיבת הסנהדרין. אבא חקר אותו אם הוא מכיר את כל המסורות בעניין קידוש החדשים ועיבור השנים, כדי לטעון כי קידוש החודש ועיבור השנה אינם עניין חשבוני גרידא, וכי הם נשענים על מסורות שונות, שיש להביאן בחשבון, קודם שמחליטים לקדש חודש או לעבר שנה.

מין ר"ז הלוי כתב בחידושו על קידוש החודש, שהרמב"ם למד שחשבון הלוח הוא הלכה למשה מסיני מגמרא זו לפי פירוש רבנו חננאל. כלומר, מגמרא זו למד הרמב"ם כי הלוח אינו מיוסד על חשבונות בלבד, אלא גם על כללים ומסורת שנמסרו למשה בסיני.³⁶

כבר ראינו כי הרמב"ן בספר המצוות חולק על הרמב"ם, וסובר שהלל הוא שקבע את הלוח שישמש עד שיחזור בית דין הגדול לישוב בלשכת הגזית. הדברים הולמים את דעתו של הרמב"ם, שקידוש החודש בזמן הסנהדרין מתבצע על ידי בית דין ולא על פי הלוח.

החזון איש כותב שבהלכה למשה מסיני נמסרו שני חשבונות:³⁷

(א) הסנהדרין מקדשת על פי ראייה.

(ב) כשאין סנהדרין, רשאי בית הדין לכוון חשבון כדי לאזן את חודשי הלבנה עם שנות החמה ולקדש את החדשים, עד שתחזור הסנהדרין לקדש על פי ראייה.

לפי החזון איש, זה היה הבסיס לקביעת הלוח עבור כל ישראל על ידי הלל ובית דינו. הוא מוסיף שעל כן בכל מקום שאליו אין שלוחי ארץ ישראל יכולים להגיע, רשאי בית הדין המקומי לחשב ולקבוע את הלוח עבור תושבי ארצו. משום כך אמר שמואל שביכולתו לחשב את הלוח עבור כל בני הגולה.

35 על בקיאותו של שמואל בחשבונות העיבור למדים מן גמרא בחולין צה ע"ב, שם מסופר שלאחר פטירת רב ביקש האמורא הבבלי, שמואל, להוכיח לר' יוחנן, האמורא הארץ-ישראלית שאף הוא תלמיד חכם וראוי להיקרא 'רבנו'. לשם כך שלח לו את חשבון עיבור השנים לשישים שנים. ר' יוחנן אמר שאין בכך הוכחה לגדלותו בלימוד בכלל אלא לידע שלו בחשבון. רק לאחר ששלח לו שמואל שלושה עשר גמלים טעונים בשאלות בהלכות טרפות אמר ר' יוחנן: "יש לי רב בבבל".

36 רבנו חננאל הולך בעקבות שיטת רב סעדיה גאון, אבל העיקרון שהכללים נמסרו מסיני מקובל על הכול.

37 חזון איש, אורח חיים סי' קל ס' ב.

לפי החזון איש, דברי הרמב"ם, שחשבון הלוח שבידינו הוא הלכה למשה מסיני – אין משמעם שכל פרטי החשבון נמסרו למשה מסיני, אלא שבהלכה למשה מסיני נאמר שהחכמים רשאים לחשב לוח קבוע, שעל פיו יסודרו שנות החמה והלבנה. אולם ייתכן גם חשבון אחר, שעל פיו יסודרו שנות החמה והלבנה, כפי שאמר שמואל: "יכילנא לתקוני לכולה גולה". אילו היה חשבוננו המסוים של הלל מקובל מסיני, לא היה צורך בתיקונו של שמואל.³⁸ אופן עשיית החשבון אליבא דחזון איש אינו הלכה למשה מסיני. מסיני נאמר למשה רק שביית הדין מופקד על הסדרת שנות החמה עם שנות הלבנה. אבל ייתכן קיומם של חשבונות חלופיים שימשו לאותה מטרה. החזון איש אמר כי רב סעדיה גאון לא התכוון לומר שהחשבון שעליו מושתת הלוח שבידינו היה העיקר, גם בעת שקידשו לפי הראייה; לפי הבנתו, רב סעדיה גאון התכוון לומר שכשאנו באים לחשב את חשבוננו היום, עלינו להסתכל על הלוח מאז בריאת העולם, כאילו לא קידשו את החודש על פי ראייה אי פעם.³⁹ בזה מתרחק החזון איש את השגת הרמב"ם על שיטת רב סעדיה. להבנתו אין כוונתו שלא התחשבו בראייה כלל, אלא שקידשו על פי ראייה, אך הסתמכו על הלוח כדי לוודא שהקידוש והעיבור של בית הדין יהלמו את החשבון.

3. הכללים לחישוב הלוח

אין כאן המקום לבחון את כל פרטי חישובי הלוח והחודשים. נסתפק בכללים אחדים, כדי להבהיר את שורש המחלוקת של רב סעדיה גאון עם בן מאיר.⁴⁰

- אורכו של חודש ירח מיוצג בצופן **כ"ט י"ב תשצ"ג**, דהיינו 29 ימים, 12 שעות ו-793 חלקים (השעה מתחלקת ל-1080 חלקים).⁴¹ זהו הזמן החולף בין חידוש לבנה אחד לחידוש הלבנה הבא אחריו, והוא המכונה המולד האמצעי, כלומר הממוצע, שכן המולד הריאלי משתנה לפי תקופות השנה. המקור לחישוב זה הוא דברי רבן גמליאל:

כך מקובלני מבית אבי אבא:

אינן חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה ושבעים ושלושה חלקים.

(ראש השנה כה ע"א)

לפי זה בהינתן מולד הלבנה, אפשר לחשב מתי יחול המולד הבא. לדוגמא אם ידוע מולד חודש אלול ה'תשע"א – לביל שני, כ"ט באב בשעה 4:24 ו-13 חלקים בבוקר, על ידי הוספת כ"ט י"ב תשצ"ג לזמן הנ"ל נקבל את המולד של חודש תשרי ה'תשע"ב – ביום שלישי, כ"ח באלול בשעה 17:04 ו-14 חלקים אחרי הצהריים.

38 שם, שם סוף ס' קמ.

39 שם, שם ס' קמ ס' ג.

40 המעוניינים לקבל תמונה שלמה של פרטי החישובים, יעינו ברמב"ם, **משנה תורה**, הלכות קידוש החודש פרקים ו-ח. בספרי ה'טור' וה'שולחן ערוך' ניתן למצוא לפני הלכות ראש חודש לוחות מפורטים של כל השנים עד סוף האלף השישי, במתכונת טבלאית. שם מפורטות פרשיות השבוע המתאימות, וכן הימים שבהם חל כל יום טוב במשך השנה.

41 סיבת הבחירה בחלוקת השעה ל-1080 חלקים היא האפשרות של מספר זה להתחלק במספרים 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, ללא שארית. ראו רמב"ם, **משנה תורה**, הלכות קידוש החודש פ"ו ה"ב.

- בכל מחזור של י"ט שנים יהיו 7 שנים מעוברות ו-12 שנים פשוטות. סך החדשים ב-19 שנה הינו $12 * 7 + 135 = 135$ חודשים. במחזור בן 19 שנים מעברים את השנים הבאות: 3, 6, 8, 11, 14, 17, 19.

ראש השנה נקבע ביום שבו חל המולד האמצעי לפי החשבון, אלא שהוא נדחה לפי ארבעת הכללים הבאים, הנקראים גם ארבע דחיות:⁴²

- **'לא אד"ו ראש'** – היום הראשון של ראש השנה לא יחול בימי ראשון, רביעי ושישי. הרמב"ם מסביר כי כלל זה בא למנוע את האפשרות שיום כיפור יחול ביום שישי או ביום ראשון, וכן את האפשרות שיום הושענא רבה יחול בשבת.
- **מולד זקן** – אם המולד חל מחצות היום והלאה, אין קובעים את ראש השנה באותו יום, והוא נדחה למחרת. אם יום המחרת הוא אחד מימי 'אד"ו', ידחה ראש השנה ביומיים. כך בשנה הבאה עלינו לטובה חל המולד ביום שלישי אחרי חצות. על כן היום הראשון של ראש השנה היה אמור להידחות ליום רביעי, אבל כיוון ש'לא אד"ו ראש', יחול היום הראשון של ראש השנה ביום החמישי.
- **ג"ט ר"ד** – אם המולד של תשרי חל בליל שלישי בתשע שעות בלילה ור"ד חלקים, נדחה היום הראשון של ראש השנה ליום חמישי אם השנה הנפתחת בו פשוטה.
- **בט"ו תקפ"ט** – אם מולד תשרי חל ביום שני בשלוש שעות ביום (כלומר ט"ו שעות מתחילת הלילה) ותקפ"ט חלקים, אזי ייקבע היום הראשון של ראש השנה ליום שלישי אם השנה תהיה מעוברת.

4. מחלוקת רס"ג ובן מאיר

לאחר שנצטיידנו בכללים אלו, ובעיקר בכלל השני של מולד זקן, נתבונן בשנת ארבעת אלפים תרפ"ב לבריאת העולם. כפי שראינו לעיל, מולד זקן נדחה למחרת. לפי דברי הרמב"ם, מולד זקן הוא מולד בשעה הי"ח או בשעה מאוחרת יותר. בשנת ד' תרפ"ב חל המולד ביום שלישי ב"ח שעות ורל"ז חלקים.⁴³ על כן ביקשו כל חכמי בבל, ובראשם רב סעדיה גאון לדחות את ראש השנה ליום חמישי, ולפי כללי הלוח התבקש שפסח באותה שנה יחול ביום שלישי. מולם עמד ר' אהרן בן מאיר, שהיה מצאצאי הלל הזקן, והכריז על הר הזיתים בהושענא רבה באותה שנה, שפסח יחול ביום ראשון. הוא אמר כי לפי המסורת שבידו עד תרמ"ב חלקים לאחר חצות היום עדיין יש לקבוע את ראש השנה באותו יום ולא לדחותו.

מחלוקת זו יצרה פילוג בעם. תושבי ארץ ישראל ציינו את ראש השנה ביום שלישי, ואילו תושבי בבל ציינו אותו ביום חמישי. מכאן כבר השתלשלו חילוקי דעות לגבי שאר מועדי השנה, והיו לכך השלכות גם על קביעת ראשי השנים הבאות. הקראים עמדו מנגד ושמחו לאידם של היהודים הרבניים. הם טענו כי התורה הופכת לשתי תורות גם בתוך היהדות הרבנית. המחלוקת נמשכה עד שנת תרפ"ד, אבל אז כל החכמים צידדו בדעת רב סעדיה גאון, והמחלוקת שככה. ר' אהרן עצמו לא חזר מדעתו. לא היינו שומעים על הוויכוח הזה, אילולא התגלו חילופי המכתבים בין ר' סעדיה גאון ובן מאיר בגניזה הקהירית.⁴⁴

42 תורה שלמה בא ח.

43 ראו "אהרן בן מאיר", האנציקלופדיה התלמודית כרך א.

44 תורה שלמה בא ט, וראו בציוניו הפניה למחקרי רח"י בורנשטיין.

ממכתבים אלו שהעידו על המחלוקת, הסיקו חוקרי הלוח והתקופה שהלוח העברי המוכר לנו היום לא נחתם סופית עד לאחר המחלוקת הזאת.⁴⁵ איננו מזקקים להאריך בסתירת דברי החוקרים הללו, אחר שכבר הבאנו את דבריהם של כל הראשונים, שהלוח נתקן על ידי הלל או שהוא הלכה למשה מסיני, כלומר השערות זו של החוקרים מנוגדת למקובל מרבתינו.⁴⁶ יתר על כן, על פי דבריהם של החוקרים יש לתהות מדוע לא מצאנו אפילו מקור אחד מן הגאונים או הראשונים המתייחס לכך שהלוח עדיין לא גובש עד אותה תקופה; והרי כל הגאונים והראשונים שחיו באותה עת, לא הזכירו זאת אפילו כאפשרות. רב סעדיה גאון עצמו אינו מציין שחישובי הלוח התעצבו סופית בזמנו, אלא כותב כי הוא מסתמך על חשבונו של הלל. שאלה זו חריפה במיוחד היום, לאחר שהגיעו לידינו כתביהם של גאונים מגניזות רבות, ולא נמצא בהם רמז לדבר.

לפיכך יש להבין את סברת בן מאיר; מדוע חשב כי אפשר לאחר את חצות היום בתרמ"ב חלקים? גם בכך רבו השערות החוקרים. נציג כמה סברות אפשריות, שאינן אלא השערות, שעם כל אחת מהן ניתן להתווכח.

בעל 'המאור' מבאר מאיזה מקום נמדד המולד.⁴⁷ אפשר להציע כי כל חישובי המולד ייעשו מירושלים, שכן היא טבורו של עולם, אך אפשר גם לסבור כי חישובי המולד יתבצעו דווקא בבבל, כלומר בהפרש של כ-35 דקות אחרי זמן ירושלים. ניתן לתלות את דעתו של בן מאיר בעניין זה, ולומר כי הוא סבר שאפשר לקדש גם אחרי זמן חצות של בבל, שכן המולד נקבע לפי ארץ ישראל. הדיון 'עד חצות' נאמר מתוך אופק ירושלים, אך בבבל כבר עברה שעת חצות.⁴⁸

הסבר אחר יכול להתבסס על הדברים שהבאנו מן החזון איש, שסבר כי את פרטי חישוב הלוח רשאי כל חכם לקבוע עבור מדינתו. כדי למנוע את הבעיה של 'מולד זקן' רצה בן מאיר לתקן תקנה זו, שלפיה יחול ראש השנה בו ביום, וכך יימנעו דחיות. רב סעדיה גאון סבר כי כל חכם יכול לתקן את הלוח, גם כאשר חשבונו שונה, אבל היות שהלוח של הלל כבר התקבל בכל תפוצות ישראל, אין לשנותו.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה עוד השנה לביאת גואל צדק, להשבת הסנהדרין ולקידוש החודשים על פי הסנהדרין.

חיים שטרנבוך נולד בשווייץ, הגיע ארצה בשנת תשנ"ג, והוא עובד NDS משנת 2005 במחלקת SDU.
csternbuch@nds.com

45 עיינו **די יצחק**, קובץ בנושאי תכונה יהודית, הוצאת המכון ללימודי קידוש החודש, ישיבת כרם ביבנה ניסן התשס"ג, שער שני, עמ' 170 ובהערה 1 שם.

46 החוקרים נשענו על כתבי היד שמצאו בניזח הקהירית. אין לנו אלא דברי החזון איש **בקובץ אגרות** א מכתב לב, שאין לסמוך על תגליות מן הגניזות על גרסאות שונות בגמרא, כיוון שאולי נגזו דווקא משום שלא היו מוגהות ומדויקות מספיק. מסמכים אלו אף עלולים להיות מזויפים.

47 ר' זרחיה הלוי, **ספר המאור**, ראש השנה כ.

48 כפי שמשער בורנשטיין. ראו הערה 45 לעיל.